

KRUISPUNTDENKEN: EEN SOCIOLOGISCHE BENADERING

Jill Michiels – Educatief medewerkers onderwijs & Schrijf-ze-VRIJdag

Wanneer we het hebben over discriminatie is het kruispuntdenken een onmisbare bril van waaruit te vertrekken. Sinds enkele jaren is deze manier van kijken naar discriminatie niet meer weg te denken uit wetenschappelijke artikels en ook de non-discriminatie beweging wordt er meer en meer van doordrongen.

Bekijk de TED talk van Kimberlé Crenshaw: 'The Urgency of Intersectionality'

TIP

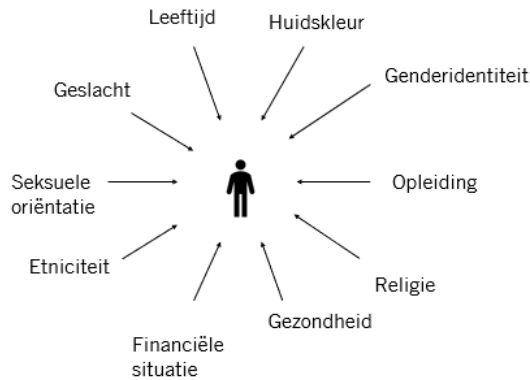
DISCRIMINATIE EN PRIVILEGE

Als mens bestaat onze identiteit uit verschillende kleinere stukjes **deelidentiteiten**: ons geslacht, onze leeftijd, onze huidskleur, onze genderidentiteit, onze fysieke eigenschappen en fitheid, onze seksuele oriëntatie, onze geloofsovertuiging, onze socio-economische situatie, ons opleidingsniveau, ... Bepaalde kenmerken worden hoger ingeschat, of meer als de norm beschouwd dan anderen, afhankelijk van waar je leeft of woont.

Iemands **maatschappelijke positie** wordt voor een groot deel bepaald door de persoonskenmerken die men bezit. Wanneer iemand voldoet aan de **heersende maatschappelijk norm**, levert dat voordelen of **privileges** op. Wanneer afgeweken wordt van de maatschappelijke norm, zorgt dat voor een zekere kwetsbaarheid voor discriminatie. Dit heeft bovendien een grote invloed op de maatschappelijke kansen die iemand krijgt en de maatschappelijke macht waarover die beschikt. Hieronder worden een aantal belangrijke persoonskenmerken weergegeven die in onze huidige Westerse samenleving van invloed zijn op de maatschappelijke positie van een persoon. De dominante norm is sterk plaats- en tijdsgebonden en kan verschillen wanneer we kijken naar kleinere groepen van mensen of de samenleving als geheel.

PERSOONSKENMERK	INHOUD
Etnisch-cultureel	Vlaams, Turks, Pools, Marokkaans, ...
Huidskleur	Bruin, zwart, wit, ...
Sekse	Man, vrouw, intersekse
Seksuele oriëntatie	Biseksueel, homoseksueel, heteroseksueel, panseksueel, aseksueel
Genderidentiteit	Transgender, genderfluïde, cisgender, non-binair, ...
Leeftijd	Jong, oud, ...
Financiële situatie	Rijk, kansarm, middenklasse, ...
Gezondheid	Gezond, fysieke beperking(en), mentale beperking(en), ...
Religie	Christen, Moslim, atheïst, Jood, Boeddhist, ...
Scholingsgraad	Praktische opleiding, theoretische opleiding, ...
Familiesamenstelling	Klassiek gezin, alleenstaande moeder, groot gezin, ...

Er bestaat niet zoiets als dé groep vrouwen, dé groep moslims, dé groep transpersonen, ... Binnen elke groep bestaat er een gigantisch grote **diversiteit** aangezien een individu niet kan gereduceerd worden tot één deelidentiteit. We zijn allen een complexe verzameling van allerhande kenmerken die met elkaar samenhangen en elkaar beïnvloeden. Elke individu bevindt zich op het **kruispunt van verschillende assen** waarin we ons ofwel op een bevoordeelde positie of benadeelde positie bevinden. Dat kruispunt is niet zomaar af te doen als een optelsom van privilege en uitsluiting, maar verschillende assen werken gelijktijdig op elkaar in en zorgen voor specifieke en complexere situaties van discriminatie. Verschillende vormen van onderdrukking overlappen en versterken elkaar. Vaak spelen meerdere assen tegelijkertijd een rol en beïnvloeden ze elkaar onderling.

De zichtbaarheid van deze kenmerken én de bestaande vooroordelen die ze met zich meedragen zijn daarin bepalend. Ook de context is bepalend voor de betekenissen die aan bepaalde assen worden gegeven én voor wat als norm beschouwd wordt.

Op basis van deze assen worden mensen hoger of lager ingeschat in vergelijking met anderen en worden mensen als het ware **geordend**. Aan de hand van deze ordening wordt niet enkel de maatschappelijke positie bepaald, maar ook de bijhorende **machtspositie**. Binnen en tussen verschillende assen spelen ook machtsrelaties een rol.

De **heersende norm**, wat dus 'normaal' of 'gewenst' wordt bevonden, bepaalt de impact van deze ordening en is met andere woorden bepalend voor de privileges en de macht die iemand bezit. Wat wordt beschouwd als de norm is contextafhankelijk en hangt vaak (maar niet altijd) samen met het behoren tot de meerderheidsgroep. De norm wordt sinds kinds af aan aangeleerd door middel van **socialisatie**: een proces waarin bewust en onbewust maatschappelijke waarden en normen naar voren worden geschoven tot ze geïnternaliseerd worden. Niet enkel de opvoeding draagt hiertoe bij, maar ook alle beelden en ideeën waarmee we in ons leven geconfronteerd worden: op school, in de jeugdbeweging, in boeken, op TV, op de radio, in winkels, op sociale media, in het straatbeeld, in het nieuws, ...

Behoren tot de norm is vaak veel minder zichtbaar dan ervan afwijken. In een witte omgeving wordt een wit persoon zelden aangesproken op die huidskleur, terwijl de impact van het hebben van een donkerdere huidskleur in die context veel duidelijker voelbaar is. Iemand's seksuele oriëntatie is zelden een gespreksonderwerp, zolang die persoon heteroseksueel is. Wanneer we aan de samenstelling van onze eigen identiteit denken, denken we vaker aan datgene wat afwijkt, omdat dat net meer impact lijkt te hebben op het leven. De voordelen die men plukt van het behoren tot de dominante groep worden dikwijls als vanzelfsprekend beschouwd. Men is zich vaak minder bewust van de privileges die men bezit, maar dat maakt ze daarom niet minder belangrijk of tastbaar! Privilege en discriminatie zijn immers twee uitersten op eenzelfde as.

PRIVILEGE EN MACHT

Mensen kunnen niet onderverdeeld worden in een groep met privileges en een groep zonder. Het kruispuntdenken leert ons dat privilege zich op een spectrum bevindt en afhankelijk is van de context. Veel mensen bezitten dus enige vorm van privilege. De geprivilegieerde positie op één as heft de discriminatie op een andere as ook niet uit op. Privilege en discriminatie vormen een **complex samenspel van wederzijdse beïnvloeding en overlapping** van verschillende assen samen.

Toch is iemand zich vaak niet bewust van de privileges die die bezit. De macht die privileges met zich meebrengen, is evenmin iets waar mensen zich doorgaans bewust van zijn. En toch leveren sommige posities, sommige combinaties van assen meer macht op dan anderen.

Bijvoorbeeld: in de Westerse samenleving ondervindt een heteroseksuele cis-jongen met een witte huidskleur die opgroeit in een middenklasse gezin waar men Nederlands spreekt op veel vlakken minder obstakels op zijn levenspad dan bijvoorbeeld een biseksueel cis-meisje met een zwarte huidskleur wiens ouders zijn gevlucht naar België, geen Nederlands spreken en beroep moeten doen op het OCMW.

Macht speelt een rol zowel op het individuele niveau als het maatschappelijke niveau en deze zijn niet van elkaar los te koppelen. Dat zorgt voor een systeem van sociale structuren en praktijken waarbij sommige groepen van mensen in een maatschappelijk dominante positie zitten en waarbij anderen zich in de ondergeschikte positie bevinden. In vele samenlevingen is het bijvoorbeeld zo dat de machtigste posities makkelijker verkrijgbaar zijn voor witte mannen, denk

maar aan hoge posities binnen bedrijven, bij de politie, in het leger en in de politiek. In deze context spreekt men van **institutionele macht**: de macht van politieke, militaire, juridische en financiële instellingen om mensen en hun gedrag te sturen/controleren met behulp van bestraffing en beloning.

Macht wordt snel als iets negatiefs gepercipieerd, maar dat hoeft niet altijd zo te zijn. Eens mensen zich bewust zijn van de macht die ze bezitten, kunnen ze die macht ook aanwenden om iets positiefs te bekomen. Privileges kunnen ook ingezet worden om zich uit te spreken tegen discriminatie.

Het concept '**privilege**' roept bij sommige mensen wel wat weerstand op. Privileges hebben betekent natuurlijk niet dat iemand heel bewust macht gebruikt om anderen te discrimineren. Mensen kiezen immers niet met welke kenmerken en privileges ze worden geboren. En toch is het belangrijk om hierbij stil te staan, zodat men niet onbewust bijdraagt aan een systeem dat sommige mensen onderdrukt en zo de rechten van die mensen schendt.

Bepaalde privileges bezitten, wil niet zeggen dat iemand een slechte persoon is. Het wil ook niet meteen zeggen dat iemand als individuele persoon niet kan gediscrimineerd worden, dat het leven altijd gemakkelijk is, of dat men niet hard hoeft te werken om te geraken waar men is. Het wil wél zeggen dat sommige kenmerken een persoon voordelen opleveren en het leven niet nóg moeilijker maken, dat die in vergelijking met anderen minder wordt gediscrimineerd op basis van sommige aspecten van diens identiteit. Privilege bezitten wil zeggen dat men zich niet hoeft af te vragen of men in het leven wordt tegengehouden, wordt uitgesloten of anders wordt behandeld omwille van huidskleur, geslacht, seksuele oriëntatie, genderidentiteit, ... Privilege betekent dat een persoon nooit geconfronteerd wordt met zaken waar anderen elke dag mee geconfronteerd worden.

Privileges, daar kiest men niet voor, iemand heeft ze omdat men onderdeel uitmaakt van een bepaalde groep.

Wanneer men streeft naar gelijkheid is het niet het doel om geprivilegieerde mensen te laten ervaren hoe het voelt om gediscrimineerd te worden. Wanneer we komaf maken met privileges en systemen die deze in stand houden, krijgt iedereen dezelfde voordelen. In die zin zijn het niet langer voordelen voor enkelen maar worden ze onderdeel van ieders leven.

Meer weten over het kruispuntdenken?
Raadpleeg de [handleiding](#) van Ella vzw

ONGELIJKHEID

Ongelijkheid ontstaat door een complex samenspel van individuele cognitieve processen die het individueel gedrag sturen én een maatschappelijk systeem van onderdrukking.

INDIVIDUEEL NIVEAU

Iedereen beschikt over een eigen **referentiekader**, de bril waardoor men de wereld bekijkt en beoordeelt. Dat kader wordt gevormd door de ervaringen en de kennis die mensen in het leven hebben opgedaan en de stereotiepe beelden die in onze maatschappij bestaan. **Stereotypen** zijn veralgemeningen over karakteristieken die we toeschrijven aan bepaalde groepen van mensen. Stereotypen komen niet noodzakelijk overeen met de werkelijkheid en gelden niet voor alle leden van een bepaalde groep. Maar ons brein steekt mensen in hokjes om de gigantische brok informatie die dagelijks op ons afkomt te kunnen verwerken. Die hokjes bieden een houvast en het onvoorspelbare leven wordt op die manier net iets eenvoudiger. Daardoor begrijpen we de complexe wereld iets sneller en gemakkelijker. Helemaal niets mis mee natuurlijk!

Het opdelen van mensen in groepen heeft bovendien nog een bijkomend voordeel. Elke persoon behoort tot meerdere groepen, groepen die verschillen van andere groepen. Mensen hebben de neiging om de groepen die van hen verschillen op een negatievere manier te waarderen dan de eigen groep(en). Op die manier creëert men een positief eigenwaardegevoel, ook al gaat dat gepaard met een heel gepolariseerd wij-zij-denken.

Er bestaan zowel positieve als negatieve stereotypen. Daarmee wordt bedoeld dat sommige persoonskenmerken op een veralgemenende manier worden gekoppeld aan negatieve oordelen, maar soms ook aan positieve oordelen. Bijvoorbeeld: een persoon van Afrikaanse afkomst is sportief, een persoon van Chinese afkomst is goed in wiskunde, vrouwen zijn empathisch. Het lijken net complimenten waardoor iemand sneller geneigd is om ze aan te nemen en dat maakt hen net ook heel verraderlijk. Ze kunnen immers negatieve boodschappen verhullen: een persoon van Afrikaanse afkomst is goed in sport, maar niet zo intelligent; vrouwen zijn empathisch, maar ze zijn emotioneel en niet

rationeel. Daarnaast houden ze een miskennis in van de individuele verdienste, inspanning en talenten van een persoon. Impliciet krijgt men bijvoorbeeld de boodschap: 'Je bent goed in sport omdat je van Afrikaanse afkomst bent, niet omdat je ontzettend hard hebt getraind'.

Terwijl stereotypen groepen van mensen op een veralgemenende manier beschrijven, zijn **vooroordelen** negatieve attitudes die men erop nahoudt ten aanzien van de leden van een bepaalde sociale groep. Deze attitudes hangen nauw samen met de negatieve stereotypen die er bestaan in een samenleving. Anderen worden dus gereduceerd tot een klein stukje van hun identiteit, dat stukje wordt uitvergroot en er worden conclusies getrokken op basis van vooroordelen zonder de persoon en het verhaal achter deze persoon te kennen. Van sommige vooroordelen zijn we ons bewust (expliciete vooroordelen), van anderen zijn we ons compleet onbewust (impliciete vooroordelen). Blijkt dat vooral onbewuste vooroordelen het gedrag van mensen sturen.

Wanneer iemand handelt naar de negatieve vooroordelen over anderen, kunnen we spreken van **discriminatie**. Discriminatie is de ongelijke behandeling van (groepen van) mensen op basis van persoonskenmerken die in die gegeven situatie niet relevant zijn, maar waar men wel een negatief oordeel aan koppelt.

Soms worden mensen ook ongelijk behandeld om bestaande ongelijkheden kunstmatig te corrigeren (denk bijvoorbeeld aan quota voor vrouwen in de raden van bestuur van bedrijven). Dat noemt men affirmatieve of positieve actie.

MAATSCHAPPELIJK NIVEAU

Eén enkele daad van discriminatie leidt nog niet automatisch tot **maatschappelijke ongelijkheid**, want ongelijkheid overstijgt het individueel denken en handelen. Ongelijkheid gaat over de manier waarop **macht** wordt verdeeld in een samenleving, hoe mensen hiërarchisch geordend worden in status, wie welke topfuncties krijgt, wie toegang heeft tot welke diensten, enz. Ongelijkheid is zowel oorzaak als gevolg van negatieve stereotypen, vooroordelen en discriminatie. Het is een vaak een historisch verankerd systeem waar we allen onderdeel van uitmaken en waar we niet altijd opzettelijk toe bijdragen, maar dat toch blijft voortbestaan. Macht en status worden ongelijk verdeeld over groepen van mensen. Sommige mensen plukken er de vruchten van (en krijgen privileges) en sommige mensen zijn er de dupe van (en worden systematisch gediscrimineerd).

Ongelijkheid zit bovendien ingebakken in maatschappelijke instituties. Men kan dus spreken over een **institutionele ongelijkheid**. Er zijn verschillende instituties in de maatschappij die het leven van mensen sterk beïnvloeden, zoals bijvoorbeeld: wetenschap, onderwijs, justitie, politie, media en gezondheidszorg. Wie aan het hoofd staat van deze instituties, wie de regels bepaalt, beschikt dus over heel wat macht. Sommige groepen van mensen worden echter de toegang ontzegd tot deze topfuncties (zoals bijvoorbeeld vrouwen, mensen uit een etnische minderheidsgroep, mensen uit de LGBTQIA+ gemeenschap, ...). Die ongelijke toegang houdt dus de institutionele ongelijkheid in stand.